

ОБҐРУНТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ КОРЕКЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ ВАД ВАЖКОВИХОВУВАНИХ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті наведено визначення понять “умова”, “соціально-педагогічна умова”, викладено сутність соціально-педагогічних умов корекції особистісних вад важковиховуваних учнів на прикладі загальноосвітнього навчального закладу. Запропоновані три соціально-педагогічні умови враховують відповідні чинники та рівні прояву.

Ключові слова: умова, соціально-педагогічні умови корекції, важковиховувани учні, молодші школярі.

В умовах трансформації українського суспільства особливої гостроти набули проблеми соціальної сфери, призвівши до ускладнень у соціальному вихованні дітей, які важко піддаються педагогічним впливам (важковиховувані). Виникла необхідність створення системи вчасної корекції відхилень у поведінці дитини шляхом створення системи соціально-педагогічних умов.

У вітчизняній психолого-педагогічній науці концептуальні засади роботи з важковиховуваними дітьми відображено у працях Б. Алмазова, П. Бельського, Л. Зюбіна, В. Кашенка; особливості корекції учнівської поведінки з відхиленнями – у публікаціях М. Алемаскіна, В. Войтко, О. Зотова, В. Кондрашенко, В. Ткаченко; класифікації важковиховуваних дітей розробили Л. Керімов, Є. Кравцова, О. Личко, Г. Медведєв, І. Невський, Т. Писарева, Є. Погребняк, Д.І. Фельдштейн; проблеми діагностики й корекції “важких” учнів розробили Г. Айзенк, С. Белічев, А. Ковальов, Н. Максимова, Б. Пашнев.

Мета статті – уточнити зміст поняття “умова корекції”, обґрунтувати соціально-педагогічні умови корекції особистісних вад важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку в загальноосвітньому навчальному закладі.

Науково-теоретичне обґрунтування сукупності соціально-педагогічних умов корекції особистісних вад важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку необхідно розпочинати з визначення сутності поняття “умови корекції”.

У філософському енциклопедичному словнику поняття “умова” визначено як те, від чого залежить інше, що робить можливим наявність речі, предмета, стану, процесу [13]. У лексичних словниках “умова” тлумачиться як: обставина, від якої щось залежить; вимога, яка висувається однією стороною до іншої; усна чи письмова згода про щось; правило, що встановлене у якійсь сфері життєдіяльності; обставина, у якій щось трапляється [4; 5]. У межах соціальної педагогіки під умовами (соціалізації) розуміють сукупність обставин, що виникають під впливом різноманітних чинників, які діють у соціальному середовищі [7].

Отже, під умовами розуміють обставини, впливи, вимоги й чинники, що дають змогу змінити результативність різноманітних соціально-педагогічних процесів і явищ.

Процес соціально-педагогічної корекції особистісних вад важковиховуваних учнів охоплює всі сфери життєдіяльності особистості в молодшому шкільному віці, тобто є соціально детермінованим. Для визначення соціально-педагогічних умов

корекції особистісних вад важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку необхідно розглядати цей процес у контексті індивідуальних характеристик і потенційних можливостей дитини, а також середовищних впливів, які зумовлюють суперечності в ході його реалізації. З метою визначення сприятливих умов корекції дітей початкової школи застосуємо факторний підхід, що базується на основі вивчення сукупності чинників [2].

У будь-якому соціальному середовищі діють певні чинники, які й визначають характер взаємодії цього середовища з особистістю. “Фактор” (чинник) розглядають у сучасній науковій літературі як умову, рушійну силу будь-якого процесу, явища [7].

На дитину молодшого шкільного віку (6–10 років) впливають три групи факторів, які зумовлюють особистісні характеристики взагалі та особистісні вади, зокрема. Внутрішні фактори діють усередині навчального закладу (внутрішнє середовище ЗНЗ) при контактуванні учня з педагогами, медичним персоналом, однолітками, які виступають суб’єктами впливу. Джерело зовнішніх чинників перебуває за межами ЗНЗ (зовнішнє середовище ЗНЗ). Суб’єктами впливу є батьки, родина вихованця, друзі, педагоги, колективи тощо. В. Бойко називає їх макро-, мезо- та мікрофакторами [2].

На процес соціально-педагогічної корекції особистісних вад важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку впливає сукупність чинників: об’єктивний (відбиває реальність, що існує незалежно від особистості), суб’єктивний (його визначають загальні характеристики, притаманні людині як представнику певної групи), особистісний (відбиває індивідуальні характеристики людини, від яких залежить успішність її контактів із соціальним середовищем) і людський (зумовлений роллю особистості в процесі взаємодії із соціальним середовищем) [2; 5; 7].

В основі розробки соціально-педагогічних умов лежать також ідеї В. Нікітіна [11], який визначає людину як члена соціуму в єдності її індивідуальних і суспільних характеристик, набуття соціального статусу, соціального функціонування, що діє на індивідуальному, середовищному та соцієтальному рівнях.

Соціально-педагогічні умови корекції особистісних вад важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку можна визначити як спеціально організовані педагогічні обставини (сукупність заходів), що створюються на соцієтальному, середовищному й індивідуальному рівнях і сприяють підвищенню ефективності (посилюючи ефект) виправлення недоліків у поведінці учнів молодшого шкільного віку, тобто такі, що чинять позитивний вплив на засвоєння дітьми соціального досвіду, сприяють залученню їх до соціуму та формуванню в них здатності до самовизначення під впливом макро-, мезо- та мікрофакторів.

Отже, визначимо *першу соціально-педагогічну умову*: індивідуалізована соціально-педагогічна допомога молодшим школярам у формуванні їх соціально схвальної поведінки на основі залучення до особистісно значущої діяльності для виправлення (зменшення) прояву особистісних вад.

Так, про виправлення *особистісного* розвитку свідчить низький рівень прояву особистісних вад, таких як тривожність, імпульсивність, агресивність; *соціального* – активна позиція у структурі класного колективу, висока соціальна активність, високий або задовільний рівень взаємин в учнівському колективі, позитивний соціальний статус; *поведінкового* – низький рівень прояву різних типів важковиховуваних вад.

Загальна схема корекційної роботи для дітей різних типів важковиховуваності включає декілька напрямів:

- для важковиховуваних учнів педагогічно занедбаного типу: встановлення довірливих стосунків із дитиною та створення для неї ситуації психологічного комфорту, формування в дитини позитивної самооцінки та мотивації досягнення, створення умов для підвищення рівня успішності у провідній діяльності; вироблення правильних навичок поведінки та спілкування; підвищення рівня саморегуляції; розвиток моральних уявлень; формування позитивних життєвих перспектив, виділення шляхів його самореалізації, сфер самоповаги;

- для важковиховуваних учнів конституційного типу: навчання учня розпізнавати небезпечні для нього ситуації, а саме ті, які впливають на найбільш уразливі “місця найменшого опору”; формування здібності “об’єктивізувати” небезпечні для дитини ситуації; розширення діапазону можливих способів поведінки у важких ситуаціях;

- для ситуативного типу: визначення зони дезадаптації та вирішення конфліктної ситуації;

- для власне важковиховуваного типу: створення умов для адекватного сприймання педагогічного впливу; подолання розгалуженості відносин у всіх сферах життєдіяльності дитини; винаходження можливості для контактування з подоланням бар’єра розгалуженості відносин; зміна системи ставлення до себе й інших; формування адекватного ставлення до себе (вироблення адекватного еталона оцінки методом системи багатобічного оцінювання).

Отже, найдоцільнішими для впровадження першої педагогічної умови в практику ЗНЗ є два шляхи: нейтралізація проявів особистісних вад і важковиховуваності на індивідуальному рівні, формування позитивної, соціально схвальної поведінки та спілкування.

На думку В. Філіппова [1], задоволення потреб дитини можливе за наявності взаємозв’язку з відповідними видами діяльності: грою, спілкуванням, предметно-пізнавальною, особистісною, соціально значущою, соціально-виховною, навчальною діяльністю. Таким чином, саме внесення певних змін у середовище навчального закладу з метою надання учням нових можливостей для прояву активності, самореалізації, самоствердження створює ситуацію, у якій соціально-педагогічна корекція стає максимально успішною.

Р. Овчарова [8] стверджує, що успішність процесу соціально-педагогічної корекції залежить від урахування соціально-педагогічної ситуації розвитку дитини та від проведення такої корекції паралельно і з дитиною, і з її мікросоціумом.

Зберігаючи загальну ідею С. Подмазіна, ми модифікували її зміст, який було покладено в основу визначення *другої соціально-педагогічної умови*, – включення дитини до активної взаємодії з мікросередовищем, спрямованої на підвищення соціальної активності та статусу учня в колективі однолітків, на успішну самореалізацію дитини в ньому. Реалізація цієї умови передбачає урізноманітнення можливостей для взаємодії важковиховуваних учнів із мікросередовищем на основі узгодження особистісних прагнень і потреб дітей із нормативними цілями, цінностями соціуму.

Процес соціально-педагогічної корекції в цьому контексті можна представити у вигляді об’єктивних моментів людської діяльності, спрямованих на досягнення значущих цілей дитини [2]. Зміни, що відбуваються під час цього процесу, мають двосторонній характер: змінюється суб’єкт корекції (реалізується активність учня, він набуває нових соціальних знань, умінь, навичок, розвиває самоконтроль і само-

корекцію) і змінюється діяльність навчального закладу (у ньому виникають нові можливості для реалізації активності індивіда, формування соціальних і рефлексивних знань, умінь, навичок дитини).

Отже, для втілення другої соціально-педагогічної умови необхідним є забезпечення роботи як із дітьми (з метою підвищення їх соціальної активності та статусу в учнівському колективі), так і з сім'єю (з метою забезпечення основи для підтримки дитини під час корекційної роботи з нею), задля чого доцільно застосовувати тренінгові цикли, спрямовані на активізацію діяльності дитини в родині, виконання сімейних обов'язків.

Наступною розглянемо *третю умову* як налагодження співпраці соціальних інститутів зі школою та родиною щодо зниження негативних проявів важковиховуваності молодших школярів. Саме в межах певної територіальної громади складається відповідне соціально-культурне, виховне середовище, спроможне здійснити й корекційну роботу з важковиховуваними молодшими школярами.

Обов'язковим є створення умов для формування в учнів позитивного досвіду взаємодії із соціальним середовищем, готовності чинити опір його негативним впливам. Тож виконання третьої умови на рівні територіальної громади передбачає налагодження співпраці шляхом організації й координації діяльності соціальних інститутів виховання.

Сім'я займає пріоритетне місце як інститут, який здійснює первинну й головну соціалізацію дитини. Зусилля навчального закладу мають бути спрямовані не на спробу підмінити вплив сім'ї, а на те, щоб установити контакт із сім'єю, відновити сприятливий мікроклімат у ній. Видається плідною ідея І. Гребенникова про доцільність забезпечення педагогічної освіти батьків при підготовці й проведенні корекційних заходів [7]. Найефективнішими формами соціально-педагогічної корекції є проведення спільно з батьками заходів відповідного просвітницького змісту.

Актуальне підключення до роботи з корекції важковиховуваних учнів профільних позашкільних закладів, ЗНЗ, розташованих неподалік, закладів культурно-дозвільної діяльності, спортивно-оздоровчих закладів, правоохоронних, соціальних служб, громадських, політичних, релігійних та етнічних організацій, які справляють позитивний вплив на соціально-педагогічну корекцію.

Реалізація соціально-педагогічної умови передбачає доповнення навчального закладу раніше не властивими йому функціями з координації, організації роботи в мікрорайоні, районі, місті, територіальній громаді, реалізується ідея "відкритої соціально-педагогічної системи", сутність якої полягає в розширенні й зміцненні її взаємодії з життям, усіма соціальними інститутами [6; 14]. Ознайомлення учнів з роботою різних товариств, гуртків, творчих колективів, які діють у мікрорайоні, сусідній школі, будинках творчості, надасть їм можливість брати участь у роботі цих організацій. Координатором такої взаємодії має бути соціальний педагог.

Дозвілля дітей виявляє свою суть як об'єкт педагогічних зусиль різноманітних соціальних інститутів, що склалися історично (сім'я, школа, культурно-дозвільні, спортивно-оздоровчі й позанавчальні заклади, включаючи державні бібліотеки, музеї, театри, кінотеатри, будинки творчості, філармонії, клуби при навчальних закладах і за місцем проживання, громадські та приватні аматорські організації, стадіони, басейни, залізниця, іподром). Участь дитини в діяльності спортивно-оздоровчих закладів (басейнів, спортивних клубів, стадіонів, спортивних майданчиків, оздоровчих секцій) є змістом корекційної функції, виправлення фізичного й соціального неблагополуччя.

Варто враховувати в корекції напрями валеологічної діяльності соціального педагога: формування дбайливого ставлення до здоров'я всіх учасників педагогічного процесу; упровадження здоров'язбережних традицій; профілактика й корекція соціальних девіацій (тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії, токсикоманії); соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику й дітей пільгового контингенту.

Ще одним соціальним інститутом є засоби масової інформації (ЗМІ) – періодичні друковані видання, радіо, телебачення, кіно- та відеопродукція, Інтернет. За умови правильної організації та доцільної координації взаємодії дітей молодшого віку із ЗМІ можна отримати позитивні результати щодо соціально-педагогічної корекції, пропонуючи дітям необхідну інформацію про соціум, його закони, норми поведінки, проблеми, людські стосунки, явища й об'єкти природи тощо, формуючи в учнів уявлення про суспільну думку, смаки, інтереси, соціальні ідеали, світогляд тощо.

Отже, упровадження третьої соціально-педагогічної умови забезпечують два напрями корекції: переорієнтація пасивних форм роботи з дітьми на активні та інтерактивні щодо включення дитини в діяльність позашкільних закладів та гуртків на базі школи; актуалізація можливостей кожної дитини у формуванні оптимального рівня соціально-комунікативної, суспільно-корисної та дозвіллевої діяльності.

Як бачимо, виявлені суперечності процесу соціально-педагогічної корекції особистісних вад важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку розгортаються на трьох рівнях: на рівні індивідуальному (з урахуванням вікових, психологічних і соціально-педагогічних особливостей дітей), на рівні середовища (різноманітні складові середовища закладу, родини, однолітків), на рівні територіальної громади (різноманітні громадські та державні організації, ВКМСД, ССД, ЦСССДМ, навчально-виховні позашкільні заклади, заклади відпочинку, культури й спорту тощо, які здійснюють у певному напрямі соціальне виховання взагалі й, зокрема, перевиховання дітей з особистісними вадами).

Висновки. Процес соціально-педагогічної корекції особистісних вад важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку можливий у разі створення в навчальному закладі сукупності соціально-педагогічних умов. У межах визначеної сукупності соціально-педагогічних умов наявний взаємозв'язок, що підтверджують дані факторного підходу до процесу соціально-педагогічної корекції (об'єктивний, суб'єктивний, особистісний і людський чинники) та виявлені на підставі цього суперечності. Створюючи сприятливі умови соціально-педагогічної корекції особистісних вад учня, необхідно спиратися на дані про його стан здоров'я, індивідуальні та вікові особливості, характер його взаємодії з мікросередовищем, потенційні можливості, виявляючи та стимулюючи соціально схвальну поведінку.

Важливим аспектом є залучення до процесу соціально-педагогічної корекції всіх учасників педагогічного процесу з урахуванням їх інтересів, бажань, досвіду. При цьому сам процес може розглядатися в технологічному аспекті як керований, що розпочинається з усвідомлення проблеми, визначення мети, завдань, змісту, проектування результатів, вибору засобів корекції.

Подальшого дослідження потребують питання впровадження соціально-педагогічних умов корекції особистісних вад важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку у реальний виховний процес у ЗНЗ.

Список використаної літератури

1. Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства, XIV–XVII вв. / АПН СССР ; [сост. биограф. очерков и коммент. : С.Д. Бабишин, Б.Н. Митюров ;

авторы вступ. ст. : Д.С. Лихачев, Г.М. Прохоров] ; ред.: С.Ф. Егоров и др. – М. : Педагогика, 1985. – 367 с.

2. Бойко В.В. Трудные характеры подростков: развитие, выявление, помощь : учеб. пособ. / В.В. Бойко. – СПб. : Союз, 2002. – 113 с.

3. Важковиховуваність: сутність, причини, реабілітація : метод. посіб. для соц. педагог. та практ. психолог. освітніх закладів / за заг. ред. О.М. Полякової. – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – 344 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доповн. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.: іл.

5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

6. Зайцева З.Г. Школа та важковиховувані підлітки : книга для вчителя / З.Г. Зайцева. – К. : Рад. шк., 1991. – 77 с.

7. Капська А.Й. Соціальна робота : навч. посіб. / А.Й. Капська. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 328 с.

8. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога / Р.В. Овчарова. – М. : Сфера, 2005. – 480 с.

9. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: социально-философское исследование / С.И. Подмазин. – Запорожье : Просвіта, 2000. – 250 с.

10. Семенова Н.А. Соціально-педагогічні умови виховання особистості молодшого школяра в сучасній сім'ї : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Н.А. Семенова ; Східноукраїн. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2005. – 25 с.

11. Социальная педагогика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. В.А. Никитина. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 272 с.

12. Товканець Г.В. Корекція відхилень у поведінці важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку засобами професійно-педагогічного спілкування : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Г.В. Товканець ; Ужгород. держ. ун-т. – Ужгород, 1999. – 183 с.

13. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

14. Харченко С.Я. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки / С.Я. Харченко, Н.П. Краснова. – Х. : Основа, 2012. – 143 [1] с. – (“Соціальному педагогу”).

15. Шарапова О.В. Комплексна програма вивчення і корекції відхилень поведінки молодших школярів / О.В. Шарапова // Нові технології навчання. – 2002. – Вип. 33. – С. 160–167.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013.

Гнедая Т.Б. Обоснование социально-педагогических условий коррекции личностных недостатков трудновоспитуемых учащихся младшего школьного возраста

В статье рассмотрены определения понятий “условие”, “социально-педагогическое условие”, изложена сущность социально-педагогических условий коррекции личностных недостатков трудновоспитуемых учеников на примере общеобразовательного учебного заведения. Предложенные три социально-педагогических условия учитывают соответствующие факторы и уровни проявления.

Ключевые слова: *условие, социально-педагогические условия коррекции, трудновоспитуемые учащиеся, младшие школьники.*

Gnedaja T. Ground of socialpedagogical terms of correction of personality defects of difficult students of midchildhood

In the article actuality of problem and necessity of her decision are outlined by creation of socialpedagogical terms. The analysis of the last researches and publications confirmed actuality and requirement in the decision of question of correction of важковиховуваності students. Clarification of maintenance of concepts and ground of socialpedagogical terms of

correction of personality defects of difficult students of midchildhood became the aim of the article in general educational establishment.

Exposition of basic material is begun from determination of essence of concept “terms of correction”. Philosophical encyclopaedic, lexical, socialpedagogical dictionaries are analysed to that end. For determination of favourable terms to the correction factor approach that is based on the basis of study of totality of factors was applied. To the article three groups of factors that influence on the child of midchildhood are driven. It is additionally indicated three levels of acquisition of social experience by a child. These factors and levels helped to set forth determination of concept “socialpedagogical condition”. In the article essence of three socialpedagogical terms of correction of personality defects of difficult students of midchildhood is also expounded on the example of general educational establishment. Realization of the first socialpedagogical condition at individual level envisages a few work assignments for every type of difficult student.

A socialpedagogical correction becomes maximally successful at bringing of certain changes in the environment of educational establishment that gives to possibility to the display of activity and self-realization students. Therefore for realization of the second socialpedagogical condition a necessity is providing of work both with children (with the aim of increase of them social activity and status in student’s collective) and with family (with the aim of providing of basis for support of child during correction work with her). Embodiment of the third socialpedagogical condition within the limits of certain territorial society envisages adjusting of collaboration to school and Family, establishments of culture and rest, profile out-of-school, law-enforcement, sporting-health establishments, social services, public, political, religious and ethnic to organization, mass medias that fold a corresponding sociocultural, educator environment and render positive influence on a socialpedagogical correction.

Conclusions and prospects of further secret services complete the article.

Key words: *condition, social-pedagogical terms of correction, difficult student, junior schoolboys.*